

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 8 Issue 3, November 2024

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 31.08.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 14.10.2024

DOI: 10.30692/sisad.1541379

TÜRKİYE’DE UYGULANAN KALKINMA PLANLARININ TURİZM SEKTÖRÜ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Examination of Development Plans Implemented in Turkey from the Perspective of the Tourism Sector

İsmail KILINÇ

Dr.

Türkiye Kızılay Derneđi

ORCID ID : 0000-0002-2998-9073

anadolu51@gmail.com

Atıf/Citation: İsmail Kılınç (2024), “Türkiye’de Uygulanan Kalkınma Planlarının Turizm Sektörü Açısından İncelenmesi”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.3 Kasım 2024, s.475-490.

Öz: İnsanlar için çoğu zaman eğlenme, dinlenme, yeni yerler ve kültürler keşfetme aracı olarak görülen turizm faaliyetleri ülkeler için önemli bir döviz kaynağı ve kalkınma aracıdır. Ekonomi ve istihdam üzerindeki olumlu katkılarından dolayı turizm sektörüne kalkınma planlarında geniş yer verilmiş; turizmin geliştirilmesi iktisadi ve sosyal kalkınmanın temel amaçları arasında yer almıştır. Türkiye’de 1963 yılından bugüne kadar on iki kalkınma planı hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Bu çalışmada 1963-2028 dönemini kapsayan kalkınma planları çerçevesinde Türkiye’nin turizm politika ve hedeflerine yönelik bakış açısının tespit edilmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda on iki kalkınma planı ‘içerik analizi’ yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmada kalkınma planlarının onaylı metinleri temel alınırken ikincil veri kaynaklarına da başvurulmuştur.

1963-1983 dönemini kapsayan ilk dört kalkınma planının kitle turizmi ekseninde tanıtım, altyapı yatırımları ve konaklama tesislerinin inşasına odaklandığı gözlenir. Bu dönemde sektörde kamusal faaliyetler etkin ve belirleyicidir. 1980 sonrasında çeşitli mevzuat düzenlemesi yapılarak ve teşvik politikaları hayata geçirilerek özel sektörün önü açılmaya çalışılmıştır. Son dönem kalkınma planlarında turizmin çeşitlendirilmesi, koruma-kullanma dengesinin korunması, sürdürülebilirlik, dijital dönüşüm, nitelikli pazarlara ve turistlere ulaşılması gibi stratejik konuların öne çıktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma Planları, Turizm Politikaları, Turizm.

Abstract: Tourism activities, which are often seen as a means for people to have fun, relax, and discover new places and cultures, are an important source of foreign exchange and a tool for development for countries. Due to its positive contributions to the economy and employment, the tourism sector has been given extensive space in development plans; the development of tourism has been placed among the main goals of economic and social development. In Turkey, twelve development plans have been prepared and implemented since 1963. The aim of this study is to determine and evaluate Turkey’s perspective on tourism policies and objectives within the framework of development plans covering the period from 1963 to 2028. In this context, twelve development plans were analyzed

using the 'content analysis' method. While the approved texts of the development plans were taken as the basis of the research, secondary data sources were also utilized.

It is observed that the first four development plans, covering the period from 1963 to 1983, focused on mass tourism, specifically on promotion, infrastructure investments, and the construction of accommodation facilities. During this period, public activities in the sector were active and decisive. After 1980, various legislative regulations were made, and incentive policies were implemented to pave the way for the private sector. In the recent development plans, strategic issues such as the diversification of tourism, maintaining the balance between conservation and utilization, sustainability, digital transformation, and reaching qualified markets and tourists have become prominent.

Keywords: Development Plans, Tourism Policies, Tourism.

GİRİŞ

Turizm, dünya genelinde ekonomik büyümeyi destekleyen, kültürel etkileşimi artıran ve sosyal kalkınmayı teşvik ederek hızla büyüyen sektörlerden birisidir. Günümüzde turizm, ülkeler arasındaki ilişkileri güçlendiren, gelir kaynakları sağlayan ve çeşitli sektörleri etkileyen karmaşık bir yapıya sahiptir. Turizm sektörü, teknoloji, ulaşım ve iletişimde yaşanan gelişmelerin etkisiyle hızla gelişerek bugün çok daha karmaşık, çok boyutlu, ülke ekonomilerine ciddi katkılar sağlayan önemli bir sektör haline gelmiştir.

Turizm faaliyetini bir insanın yaşadığı bölgenin dışına seyahat etmesi olarak basitçe betimlese de sektör olarak turizm, ülkeler için önemli bir gelir kaynağı ve kalkınma aracı niteliğindedir. Turizm gelirleri ülkelerin dış ödemeler dengesinde olumlu etkiye neden olurken turizm sektörü çok sayıda insana iş imkânı sunmakta ve istihdama önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Turizmin ülke ekonomilerine sağladığı olumlu etkiler ülkeleri bu alana yatırım yapmaya ve turizmin gelişimini teşvik etmeye itmektedir.

Zengin doğal ve kültürel kaynaklarıyla Türkiye de turizm endüstrisinden azami ölçüde yararlanma eğiliminde olup bu doğrultuda strateji ve politikalar geliştirmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren turizm sektörü Türkiye'nin gündeminde olsa da turizmi bugünkü noktaya getiren ivme artışı 1980'li yıllarda başlamıştır. 1982 yılında çıkarılan Turizmi Teşvik Yasası bu sürecin başlangıç noktası kabul edilebilir (Roney, 2011, s. 135). Türkiye’de Turizm sektörü 1980 ile 2000 yılları arasında küçük istisnalar dışında düzenli ve keskin olmayan bir artış seyrine gelişmiştir.

1980'li yıllardan sonra Türkiye’de liberal düşüncenin güçlenmesi, geliştirilen politika ve stratejilerin de katkısıyla turizm sektörü gelişmeye başlamış; özellikle 2000'li yıllardan sonra bu gelişme süreci oldukça hızlanmıştır. Türkiye, 2019 yılında 51,9 milyon ziyaretçi ağırlayarak turizm sektöründe tarihi bir rekora imza atmıştır.

Kalkınma planı, bir ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel hedeflerine ulaşmak amacıyla belirli bir dönem için hazırlanan stratejik planlama belgesidir. Bu planlar genellikle uzun vadeli (5-10 yıl gibi) olup, hükümetler tarafından hazırlanır ve uygulanır. Kalkınma planları, ülkenin mevcut durumunu analiz eder, gelecekteki hedeflerini belirler ve bu hedeflere ulaşmak için gerekli politikaları ve stratejileri ortaya koyar. Türkiye’de planlı dönemin başladığı 1963 yılından günümüze on iki kalkınma planı hazırlanarak uygulamaya alınmıştır.

Çalışmada Türkiye’de uygulamaya konulan kalkınma planları; turizm politikaları ve hedefleri çerçevesinde ele alınarak sektörün gelişiminin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda kalkınma planları başta olmak üzere ikincil veri kaynakları incelenerek literatür taraması yapılmıştır. Kalkınma planlarından hareketle turizm sektöründeki hedef ve gelişmeler ele alınmıştır.

Bu araştırma Türkiye Cumhuriyeti'nin turizm politikalarını, sektörel hedeflerini kalkınma planları bağlamında bütüncül bir yaklaşımla incelemesi, halihazırda uygulamada olan On İkinci

Beş Yıllık Kalkınma Planını da detaylı ele alması açısından önemlidir. Çalışma, 1963 yılında başlayan ve günümüze kadar gelen planlı kalkınma serüvenindeki turizm politika ve stratejilerinde yaşanan değişim ve gelişimi özet olarak görme imkânı sunmaktadır.

Yöntem ve Kısıtlar

Çalışmada betimleyici bir araştırma yöntemi tercih edilerek nitel veriler kullanılmıştır. Bu çerçevede literatür taraması yapılarak kitap, makale, tez, beş yıllık kalkınma planı, rapor gibi ikincil veri kaynakları incelenerek elde edilen veriler betimleyici analiz yöntemiyle incelenmiştir. Nicel araştırmalar için gerekli görülen geçerlik ve güvenilirlik kavramlarının yerine nitel analizlerde sonuçların doğruluğu, inanırılık ve araştırmacının yetkinliği önemsenir (Krefting, 1991, s. 215). Diğer taraftan ikincil veri kaynaklarına yer verilen çalışmalarda ulaşılan ikincil verilerin daha önce kayıt altına alınmış ve derlenmiş olması nedeniyle belirli bir geçerlik ve güvenilirliğe sahip olduğu, yeniden geçerlik ve güvenilirlik analizine tabi tutulmasının gerekli olmadığı kabul edilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 174-175).

Araştırmada kalkınma planlarının onaylı metinleri temel alınmıştır. Planlı dönemde on iki kalkınma planı hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. İlk dokuz kalkınma planı Devlet Planlama Teşkilatı tarafından, Onuncu Kalkınma Planı ise Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. 2019-2023 dönemini kapsayan On Birinci Kalkınma Planı ve 2024 – 2028 dönemini kapsayan On İkinci Kalkınma Planı ise Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanarak uygulamaya alınmıştır. İçinde bulunduğumuz dönemle ilgili olduğu için On İkinci Kalkınma Planı daha detaylı olarak incelenmiştir.

Araştırmada kalkınma planları temel alınırken planların hazırlanmasına altlık oluşturan turizm ihtisas komisyon raporları kapsam dışı tutulmuştur. Diğer taraftan tüm planlarda turizme yönelik amaç ve hedefler zikredilirken bu hedeflerin tek tek ne ölçüde gerçekleşip gerçekleşmediğine detaylı olarak değinilmemiştir. Diğer bir ifadeyle ‘kalkınma planlarının başarısı’ üzerinde tek tek durulmamış ; tarihi seyir içinde genel değerlendirmeye yetinilmiştir. Kalkınma planlarında zikredilen turizm hedeflerinin turizm gerçekleşme istatistikleriyle karşılaştırılması alanda çalışma yapacak araştırmacılar için geniş bir çalışma alanı sunmaktadır. Buna ilaveten planların birbiriyle karşılaştırılması da gelecekte yapılacak akademik çalışmalar için potansiyel araştırma konuları arasında yer alabilir.

Literatür Taraması

Sözen (2007), 1982 yılı sonrasında uygulanan turizm politikalarının Çanakkale’de turizm sektörünün gelişimine etkilerini incelemiş ve araştırmasında kalkınma planlarının Türkiye’de turizmin gelişimine yönelik etkilerinin genel değerlendirmesine yer vermiştir. Söz konusu çalışmada 1982 yılında çıkarılan ‘Turizmi Teşvik Kanunu’ ile özel sektöre sağlanan teşviklerin genişletilmesi, çeşitlendirilmesi ve özel sektöre sağlanan kredi kolaylıklarının artmış olmasının il genelinde turizm teşvikli yatırımları artırarak birçok turizm tesisinin kurulmasına öncülük ettiği vurgulanmıştır. Araştırmada özel sektöre sağlanan teşviklere rağmen Çanakkale’nin turizm sektöründe hak ettiği payı alamadığı belirtilerek bunun nedenlerine değinilmiştir (Sözen, 2007, s. 63).

Ertuğral ve Arslan (2022) tarafından yayınlanan kitapta iktisadi kalkınmada planlamanın yeri ve önemi ile turizm plan ve politikaları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Kitapta ilk olarak kalkınma ve iktisadi kalkınma kavramları ele alınmış, Türk ekonomisinde planlı kalkınma süreci teorik olarak incelenmiştir. Kalkınma ve planlamanın kavram olarak incelemesinden sonra Türkiye’de uygulanan turizm plan ve politikaları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu kapsamda 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndan başlayarak 2019-2023 dönemini kapsayan On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine kadar olan tüm planlar turizm sektörünü ilgilendiren yönleriyle incelenmiştir. Çalışmada genel olarak planlı

kalkınma döneminin öncesinde ve sonrasında ülkede uygulanan turizm politikalarının bütüncül bir değerlendirmesi yapılmıştır (Ertuğral ve Arslan, 2022, s. 7-8).

Can ve Emir (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Türkiye’de 1963-2023 yılları arasında kapsayan dönemi etkileyen kitle turizmi ve alternatif turizm politikaları incelenmiştir. Söz konusu 60 yıllık dönemin kalkınma politikalarının temel dayanağı olan 11 adet beş yıllık kalkınma planı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Nitel analiz metotlarından içerik analizi yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada turizm politikalarına verilen önem ve buna ilişkin bakış açısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Makalede kitle turizmine yönelik politika ve hedefler sekiz kategoride, alternatif turizme yönelik çalışmalar yedi kategoride incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre 1963-1989 yılları arasındaki dönemi kapsayan ilk beş kalkınma planı döneminde kitle turizmine ağırlık verildiği, 1990-2023 yıllarını kapsayan dönemdeki kalkınma planlarında ise sürdürülebilir alternatif turizm ilkelerinin öne çıktığı vurgulanmıştır (Can ve Emir, 2021, s. 125).

Güçlü (2021) tarafından hazırlanan doktora tezinde Türkiye’nin turizm politikaları ve yerel yönetimlerin turizm sektörüne yönelik uygulamaları Alanya örneğinde incelenmiştir. Araştırmada Akdeniz Çanağı ve Türkiye’nin önemli turizm destinasyonlarından olan Alanya’da bulunan yerel idarelerin turizm politikası, çalışmaları ve pratikleri analiz edilmiştir. Konuyla ilgili turizm sektörü çalışanlarının görüş ve önerilerinin de geniş yer aldığı çalışmada beş yıllık kalkınma planları da detaylı bir şekilde incelenmiştir. Buna göre Türkiye’de Turizm sektörü dört ana döneme ayrılarak 1923-1960 dönemini kapsayan birinci dönem ‘emekleme dönemi’, 1960-1980 dönemini kapsayan dönemi ‘bir ileri iki geri dönemi’ olarak tanımlanmıştır. 1980-2000 arasında kapsayan dönem ‘gelişme dönemi’ olarak tanımlanırken 2000 sonrası dönem ‘yükseliş dönemi’ olarak tanımlanmıştır (Güçlü, 2021, s. 61-70).

Kan ve Kuleyin (2017) tarafından hazırlanan makalede Türkiye’nin deniz turizmi stratejisi ve politikaları beş yıllık kalkınma planları analiz edilerek ele alınmıştır. Deniz turizmi stratejisinin tarihsel gelişiminin ortaya konulmaya çalışıldığı araştırmada beş yıllık kalkınma planları ‘deniz turizmi’, ‘kruvaziyer’, ‘kıyı turizmi’, ‘yat turizmi’ ve su sporları’ anahtar sözcükleri esas alınarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışmada Türkiye’nin çok zengin turizm potansiyeline rağmen kalkınma planlarında somut hedefler belirlenmediği, deniz turizminin ülke politikası olarak benimsenmediği ifade edilmiştir (Kan ve Kuleyin, 2017, s. 51).

Çiçekdağı (2020) makalesinde beş yıllık kalkınma planlarında turizm konusunu içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. Çalışmada Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndan başlayarak On Birinci Kalkınma Planı’na kadar olan on bir adet kalkınma planı ele alınmıştır. Makalede turizm açısından hangi konuların önemsendiği, hangilerinin geri planda bırakıldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Kalkınma planlarında yer alan turizm hedef ve ilkeleri ‘sürdürülebilirlik’ açısından da ele alınmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; tanıtım en çok üzerinde durulan konu olurken tanıtımı pazarlama takip etmiştir (Çiçekdağı, 2020, s. 6). Alternatif turizm türlerinde ise sağlık turizmi başta olmak üzere yat turizmi, kış ve kongre turizmlerinin öne çıktığı tespit edilmiştir (Çiçekdağı, 2020, s. 7). Kalkınma planlarında yer alan konular bölgelere göre analiz edildiğinde Akdeniz ve Ege bölgelerinin öne çıktığı görülmektedir. Kalkınma planlarında yer alan turizm konuları kamu-özel sektör bağlamında incelendiğinde genellikle kamu kesimi öne çıkarken özel sektörün ikinci planda kaldığı; son 2 kalkınma planında ise özel sektörün kamunun yerini almaya başladığı görülmüştür (Çiçekdağı, 2020, s. 8).

Tuncel (2019) çalışmasında kalkınma planlarını turizm politika ve stratejileri açısından inceleyerek turizmin ekonomiye katkılarını belirlemeye çalışmıştır. Nitel verilere dayanan tanımlayıcı bir araştırma yöntemi kullanılan makalede beş yıllık kalkınma planları başta olmak üzere tez, makale, bildiri ve raporlar gibi ikincil kaynaklar incelenerek literatür taraması yapılmıştır. Türkiye ekonomi yazınında planlı dönem öncesi olarak kabul edilen 1923-1963 yılları arasında turizm sektörünün çok yavaş ve zayıf bir ilerleme kaydettiği, karayolları,

limanlar ve konaklama tesislerinin son derece yetersiz olduğu, turizm sektöründeki çalışmaların oldukça zayıf kaldığı vurgulanmıştır. 1963-1983 döneminde ekonomi politikalarına hâkim olan devlet odaklı ve planlamacı anlayış turizmin gelişimi için gerekli olan şartları oluşturmaya ve sektörün gelişimine öncülük etmeye çalışmıştır. 1983 yılından günümüze kadar uzanan dönemde serbest piyasa anlayışına önem verilerek özel sektörün öne çıkarıldığı ve kitle turizminin hızla geliştiği gözlenmiştir (Tuncel, 2019, s. 59-60).

Bulgular

1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan dönemde Türkiye, genel modernleşme ve kalkınma hedefleri doğrultusunda ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda çeşitli reformlara odaklanmıştır. Tarım ve sanayi gibi sektörler için yapılan atılımlar ülkede altyapıyı güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu dönemde ekonomik kalkınma planlı bir yapıda olmamasına rağmen devletin öncülüğünde, özellikle sanayi alanındaki yatırımlara dayanmıştır.

Planlı dönem öncesi (1923-1962) turizm politikaları incelendiğinde 1950 yılına kadar ciddi bir girişimin olmadığı görülmektedir. Bu dönemde dünya genelindeki konjonktürel durumun istikrarlı olmaması, zaman zaman savaş ve askeri gerginlikler yaşanması, dünya genelinde turizm faaliyetlerinin sönük geçmesi cumhuriyetin ilk yıllarında turizm sektörünün cılız kalmasını destekleyen faktörler olmuştur. Devletin kuruluş sürecindeki sıkıntılar, cumhuriyetin ilk yıllarında meşgul olduğu iktisadi, siyasi ve sosyal sorunların olması Türkiye'de turizmle ilgili çalışmaların göz ardı edilmesine sebep olmuştur (Sözen, 2007, s. 66).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'yla (1963-1967) başlamış olan kalkınma planları döneminde turizm sektörü farklı düzeylerde ele alınmış olup ilk zamanlarda altyapı yatırımlarına odaklandığı söylenebilir. Günümüze gelindiğinde tanıtımın yanında stratejik ve katma değeri yüksek alanlarda gelişme hedeflenirken sürdürülebilirlik ve turizmin çevresel etkilerinin azaltılması gibi konuların öne çıktığı görülür. Diğer taraftan sektörde rekabet gücünün korunması, turizmin çeşitlendirilmesi ve sektörün gelişiminde dijital imkanlardan azami ölçüde yararlanılması son dönem kalkınma planlarında öne çıkan hususlar arasındadır.

Planlı dönemin başladığı 1963 yılından günümüze kadar uzanan zaman diliminde on iki kalkınma planı uygulamaya konulmuş olup halihazırda 2024-2028 yıllarını kapsayan On İkinci Kalkınma Planı uygulanmaktadır. Söz konusu kalkınma planlarına aşağıdaki bölümlerde özet olarak değinilecektir.

1963-1977 Yılları Arasındaki Kalkınma Planlarında Turizm Sektörü

Türkiye'de planlı dönem 1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'yla başlar. 1963-1977 yılları ilk üç kalkınma planını kapsayan dönemdir. Bu dönemin karakteristik özelliği planlı dönemin ilk dönemleri olması ve kalkınma planlarında turizme yer verilmesine rağmen beklenen başarının sağlanamamış olmasıdır. Bu dönemin en belirgin özelliklerinden birisi de turizm politikası ve pratiğinde kamunun baskın ve belirleyici olmasıdır. Bu süreçte dönemin siyasal düşüncesine etki eden 'devletçilik' ilkesinin de etkisinin olduğu söylenebilir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) yurtdışında gelişen turizm talebini çekerek ödemeler bilançosu açığının kapatılması amaçlanmıştır. Bunun için gerekli yatırımların yapılarak reklam ve propaganda faaliyetlerine önem verilmesi vurgulanmıştır. Mevcut durum analizinin ve talep projeksiyonunun yapıldığı ilk kalkınma planında kısıtlı kaynakların turist çekme kabiliyeti yüksek olan yerlere yönlendirileceği vurgulanmıştır (DPT, 1963, s. 425).

Planda ortalama geceleme süresinin ve turist başına ortalama harcamanın artırılması, turizmle ilgili bir teşkilatın oluşturulması, dış turizme ilave olarak iç turizmin de geliştirilmesi, turizm danışma ofislerinin açılması, turizmi geliştirecek konaklama tesislerinin kurulması, milli parkların oluşturulması, sektör çalışanlarına eğitim verilmesi hedeflenmiştir. Turizmin gelişimi

için karayollarının inşa edilmesi ve küçük iskeleler yapılması öngörülürken tarihi ve doğal kaynaklara da önem verilmesi vurgulanmıştır (Akın ve Kozak, 2021, s. 202).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1968-1972) turizmin iktisadi, sosyal ve kültürel fonksiyonlarından azami ölçüde yararlanılması, yabancı turist sayısı, ortalama konaklama süresi ve dış turizm gelirlerinin artırılması, aynı doğrultuda iç turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi ilkesi benimsenmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’na benzer şekilde turizm yatırımlarının turistik potansiyeli yüksek olan yerlerde yoğunlaştırılması, kitle turizmine hitap edecek şekilde konaklama ve ulaşım imkânlarının geliştirilmesi, söz konusu yatırımlara kredi sağlanması, alınacak mali ve hukuki tedbirlerle turizm sektörünün desteklenmesi öngörülmüştür (Akın ve Kozak, 2021, s. 202-203).

İkinci planda Turizm ve Tanıtma Bakanlığı’nın teşkilat yapısının revizyonu, tanıtım ve kredi politikasına yeni bir yön verilmesi hedeflenirken sektörün fiyat politikasının uluslararası rekabet şartlarına göre düzenleneceği vurgulanmıştır. Turizm sektörüne yönelik yatırım projeksiyonunda ağırlığın tesis yatırımlarına verildiği görülürken bölge olarak Akdeniz Bölgesi’nin öne çıktığı, bunu Ege ve Marmara bölgelerinin takip ettiği görülmektedir. Altyapı tesislerinin kamu kesimi, diğer tesislerin özel sektör marifetiyle gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (DPT, 1968, s. 593).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda turizmin ödemeler dengesine etkisi ve istihdama etkisi özellikle vurgulanmıştır. Turizm sektörünün ödemeler dengesine olumlu etkisinin artarak devam edeceği belirtilerek 1972 yılında net 630 milyon TL olacağı tahmin edilmiştir. Uygulanacak turizm programlarının emek yoğun bir alan olan turizm sektöründe istihdam seviyesini önemli ölçüde yükselteceği vurgulanmış ve 1968-1972 döneminde 150 bin kişilik bir istihdam imkânının oluşacağı öngörülmüştür (DPT, 1968, s. 602).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1973-1977) dünya genelinde turizmin gelişmeye devam edeceği, charter uçuşlarının hızla yaygınlaşacağı ve Türkiye’de turizm sektörünün gelişiminin dünya ortalamasının üzerinde bir seyir izleyeceği tahmin edilmiştir. Bu kapsamda turizmin gelişiminden azami faydanın sağlanabilmesi için Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı yatırımlara ve eğitime odaklanmıştır (DPT, 1972, s. 619).

Üçüncü Plan döneminde kitle turizminin gereksinimleri doğrultusunda Akdeniz, Uludağ, Göreme, Güney Ege ve Marmara’nın bazı kesimleri gibi öne çıkan bölgelerde konaklama tesis kapasitesinin artırılması ve niteliğinin geliştirilmesi, gerekli altyapı yatırımlarının yapılması öngörülmüştür. Bu doğrultuda havalimanı yapımı; su, elektrik ve kanalizasyon tesislerinin inşası, karayolu ulaşım hatlarının geliştirilmesi, yat yavaşma yerleri yapılması hedeflenmiştir. Bunlara ilaveten milli park yatırımlarının yanında tarihi eserlerin tadilatı da öngörülmüştür (DPT, 1972, s. 619-620).

Üçüncü Plan döneminde turizm sektörünün büyümeye devam edeceği varsayımına uygun olarak sektörün ihtiyacını karşılayabilecek nicelikte ve nitelikte personel ihtiyacına işaret edilmiştir. Plan döneminde yapılması öngörülen tesislerin nitelikli personel ihtiyacının 27 bin kişi olacağı vurgulanmıştır. Sektörün ihtiyacı olan işgücünün yetiştirilmesi kapsamında salt akademik eğitimden ziyade uygulamalı eğitime önem verilmesi hedeflenmiştir. Eğitimli personelin konaklama tesislerinde istihdamının yanında istihdamın yıl boyunca sürdürülmesine yönelik tedbirler alınacağı ifade edilmiştir (DPT, 1972, s. 620-621). Sektörün gerektirdiği işgücünün yetiştirilebilmesi için otelcilik ve turizm meslek liselerinin açılacağı vurgulanmıştır (DPT, 1972, s. 763).

1979-2000 Yılları Arasındaki Kalkınma Planlarında Turizm Sektörü

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndan itibaren turizmin geliştirilmesi tüm planların ortak amaçlarından birisidir. Buna rağmen ilk üç kalkınma planının üçünde de sabit sermaye

yatırımlarında en düşük pay verilen sektörlerden birisi turizm sektörü olmuştur (DPT, 1979, s. 34).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın da genel olarak daha önceki kalkınma planlarına benzer özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Planda kitle turizmi ilkesinin gereklilikleri doğrultusunda planlama ve çalışmaların yapılması, turizm faaliyetlerinde kamu kesiminin etkin yer alması, ülkeye gelen turist sayılarının ve bunlardan elde edilen turizm gelirinin artırılması, altyapı ve konaklama tesisi yapımında daha hızlı gelişme potansiyeli olan turizmde öncelikli bölgelere odaklanması hedeflenmiştir. Sektörde kamu kesiminin etkinliğinin artırılmasının yanında özel sektörün özendirilerek küçük tasarrufların da yatırımlara yönlendirilmesi vurgulanmıştır (DPT, 1979, s. 432).

Dördüncü planda turizmin geliştirilmesinde yabancı sermaye yatırımlarından yararlanılması önemle vurgulanırken dış turizme yönelik büyük ölçekli, döviz girdisi sağlayacak yabancı sermayeli kitle turizmi yatırımlarının özendirilmesi hedeflenmiştir. Turizmin geliştirilmesinde kamuya ait turizm tesislerinin dış turizme açılarak buralardan azami ölçüde yararlanılması öngörülmüştür (DPT, 1979, s. 242). Bunlara ilaveten önemli savaş alanları başta olmak üzere turizm potansiyeli olan tarihi alanların tespiti, korunması ve turistik ürün olarak değerlendirilmesi, mevcut turizm eğitiminin gözden geçirilmesi planlanmıştır (DPT, 1979, s. 295).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1985-1989) kitle turizminin geliştirilmesi temel ilkesine bağlı kalınarak kamu imkanlarıyla altyapının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Üst yapının geliştirilmesi ve konaklama yatak kapasitelerinin artırılması, işletmelerin ihtiyaç duyduğu personelin yetiştirilmesi gibi turizmin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin devlet tarafından desteklenmesinin yanında yabancı sermaye yatırımları ve özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda Turizm Bankası fonlarının kredi olarak kullanılması planlanmıştır (DPT, 1985, s. 42,120).

Kitle turizmi ekseninde turizm gelirlerinin artırılması, altyapının geliştirilmesi, konaklama kapasitesinin artırılması gibi amaçlar daha önceki kalkınma planlarının da ortak amaçlarındandır. Önceki planlardan farklı olarak beşinci kalkınma planında şehirlerin potansiyellerine göre sanayi, eğitim, turizm gibi tematik gelişme eksenleri doğrultusunda ihtisaslaşma sağlanacağı vurgulanmıştır (DPT, 1985, s. 165). Kitle turizminin yanında bireysel turizm türlerinin geliştirilmesi; termal turizm, kış turizmi ve yat turizmi için altyapının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Beşinci plan döneminde de kitle turizminin vurgulanmış olmasının yanında ekolojik dengenin korunması, çevrenin temiz ve sağlıklı tutulması ilkesi de benimsenmiştir (DPT, 1985, s. 120).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1990-1994) turizm altyapısı ve üst yapısının geliştirilmesine ilaveten turizm yatırımlarının özendirilmesi, doluluk oranlarının artırılması, turizm sezonunun uzatılmasına yönelik önlemler alınması öngörülmüştür. Plan kapsamında yabancı turist talebine dayalı charter uçuşlarının geliştirilmesi, küçük ölçekli turizm şirketleriyle aile girişimlerinin desteklenmesi, turizm eğitimine önem verilmesi, pazarlama ve tanıtımda kamu-özel sektör iş birliğinin teşvik edilmesi, turizm çeşitliliğinin artırılması hedeflenmiştir (Akın ve Kozak, 2021, s. 203). Bu bağlamda turizmi çeşitlendirmek için kış turizmi, termal turizm, kongre turizmi ve golf turizminin teşvik edilerek geliştirilmesi öngörülmüştür (DPT, 1990, s. 282).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı çevreyi ve doğal güzellikleri, kültürel değerleri önceleyerek turizme açılacak alanların korunmasını hedeflemiştir. Sanayi, ticaret ve turizm alanları belirlenirken çevresel özelliklerin de gözetileceği vurgulanmış; çevre sorunlarına ve doğal güzelliklerin korunmasına gerekli önem ve önceliğin verileceği belirtilmiştir. İnsanlığın ortak mirası olan kültürel, tarihi ve doğal değerlerin korunabilmesi için turizme yönelik faaliyetlerin ve yatırımların planlanmasında fiziki planlara uyulacağı ifade edilmiştir (DPT, 1990, s. 274-

282). Tarım arazilerinin imara açılarak sanayi, iskân veya turizm amacıyla kullanımının önlenmesi hedeflenmiştir (DPT, 1990, s. 312).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) döneminde pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinin geliştirilmesi, altyapı yatırımlarının teşvik edilmesi, turizmin coğrafi ve mevsimsel dağılımının iyileştirilmesi, dış pazarın ve değişen tüketici tercihlerinin dikkate alınarak turizmin çeşitlendirilmesi, sektörün rekabet gücünün artırılması, doğal ve kültürel değerlerin korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması, sektörde hizmet kalitesinin yükseltilmesi, küçük ölçekli işletmelerin geliştirilmesi, turizm ve ihracat potansiyeli yüksek yerlerde havalimanı yatırımlarının yapılması hedeflenmiştir (Akın ve Kozak, 2021, s. 203; DPT, 1996, s. 162-163).

Yedinci planda turizme ilişkin hukuki ve kurumsal düzenlemelere ayrı bir başlık ayrılmıştır. Turizm Bakanlığı'nın sektörün ihtiyaçlarına hızla karşılık verebilecek bir yapıya kavuşabilmesi için Turizm Bakanlığı Teşkilat Kanunu çıkarılması, Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Yasası'nın günün koşullarına göre uyarlanması öngörülmüştür. Turizm faaliyetlerinin koordinasyonu, sektörün rekabet gücünün artırılması, sektördeki fiyat dalgalanmalarının disipline edilmesi, sektör çalışanları arasındaki iş birliği ve koordinasyonun artırılması, sektördeki aktörlerin etkinliklerinin artırılması için Türkiye Turistik Otelciler ve İşletmecileri Birliği Yasası, Deniz Turizmi Birliği Yasası, Pansiyon İşletmeleri Yasası ile Rehberler Birliği Yasası çıkarılması hedeflenmiştir (DPT, 1996, s. 164).

2001-2023 Yılları Arasındaki Kalkınma Planlarında Turizm Sektörü

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001-2005) turizm sektörüne yönelik gelişme ve beklentiler amaç, ilke ve politikalar başlığı altında ele alınmıştır. Plan döneminde ülkenin rekabet gücünün geliştirilerek turizm gelirlerinin artırılması, değişen tüketim tercihlerinin dikkate alınarak turistik mal ve hizmet üretilmesi, turizmin çeşitlendirilerek mevsimlik yoğunlaşmanın azaltılması, turizm faaliyetlerinin bütün yıla yayılması için çalışmalar yapılması, turizmin pazarlanmasına önem verilmesi, hava yolu taşımacılığının teşvik edilerek geliştirilmesi hedeflenmiştir. Küçük ve orta ölçekli firmaların desteklenmesi öngörülürken turizmle ilgili süreçlere yerel halkın katılımının sağlanması öngörülmüştür (DPT, 2000, s. 167-168).

Sit alanları başta olmak üzere çevrenin, doğal kaynakların, tarihi ve kültürel alanların korunması, arazi kullanımlarıyla ilgili mevzuat ve kurumsal düzenlemelerin yapılması, Turizm Sektörü Ana Planı'nın hayata geçirilmesi, turizmle ilgili sabit sermaye yatırımlarında özel sektör payının artırılması, turizm talebinin belirli ülkelere bağımlılığının azaltılması için optimum talep dağılımının sağlanması, turizmin çeşitlendirilerek eko turizmin geliştirilmesi amaçlanmıştır (DPT, 2000, s. 39, 168).

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda (2007 – 2013) Türkiye'nin turizm sektöründe yapısal reforma ihtiyaç olduğu, özellikle tanıtım ve pazarlama alanlarında gelişmeye önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Buna ilaveten sektörde hizmet kalitesini artırmak için turizm eğitiminde mesleki belgelendirme sisteminin oluşturulması öngörülmüştür. Kültür turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi, kültürel alanlarda nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi ve çevreye duyarlı turizm faaliyetlerinin teşvik edilmesi sektörün gelişimi için öncelikli konular arasındadır. Bunun yanı sıra, turizmin çeşitlendirilmesi, kalite standartlarının yükseltilmesi ve hedef pazarların belirlenmesi gibi stratejilerle sektörün dengeli ve sürdürülebilir büyümesi hedeflenmiştir (DPT, 2007, s. 82).

Kalkınma planlarının genelinde “eğitim” konusuna değinilmiş olmasına rağmen “nitelikli personel” konusuna ilk defa Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda yer verilmiştir (Çiçekdağı, 2020, s. 9). Sadece turizm alanında değil kamu başta olmak üzere diğer birçok sektörde nitelikli personel ihtiyacına değinilmiş ve sektörlerin nitelikli personel ihtiyacını gidermeye yönelik önlemler öngörülmüştür (DPT, 2007, s. 84). Eğitimin yanında, turizmde rekabet gücünün artırılması ve sektörün mevsimlik etkilere bağımlılığının azaltılması, kültür ve sağlık turizmi potansiyelinin

harekete geçirilmesi, dış pazarlarda değişen tüketici taleplerinin dikkate alınarak turizmin çeşitlendirilmesi hedeflenmiştir (DPT, 2007, s. 82).

Onuncu Kalkınma Planı'nda (2014-2018) daha önceki dönemdeki turizm hedef ve gerçekleştirmeleri analiz edilerek turizm sektöründe yaşanan yüksek performansa değinilmiştir. Buna göre Türkiye 2012 yılında 31,8 milyon yabancı turist ağırlayarak en çok turist çeken ülkeler arasında ilk defa 6. sırada, turizmden elde edilen gelirlerde 12. sırada yer almıştır. Halen kitle turizminin ön plana çıktığı 2006-2012 döneminde turizm sektöründe yaşanan büyük artışa rağmen, turist başına düşen ortalama gelir seviyesi 784 dolarda kalmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 113).

Türkiye'nin turizm sektöründe yakaladığı yüksek ivmenin devam ettirilebilmesi için turizm türlerinin Onuncu Kalkınma Planı döneminde çeşitlendirilmesi ve sektördeki kalitenin artırılması vurgulanmıştır. Bu kapsamda sektörde sürdürülebilirliğin ve hedeflenen gelişimin sağlanabilmesi için kültürel mirasın korunması, çevreye duyarlı tesislerin teşviki, alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi, işgücü kalitesinin ve hizmet kalitesinin artırılması, dış tanıtım faaliyetlerinin etkinleştirilmesi, bölgesel iş birliklerinin artırılarak ortak projelerin değerlendirilmesi ve ulaştırma altyapısının güçlendirilmesi hedeflenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 113-114).

Türkiye, turizmde dünya sıralamasında yüksek konumlarda yer almasına rağmen, turizmde çeşitlilik ve kalitenin artırılması ihtiyacının devam ettiği Onuncu Kalkınma Planı'nda da vurgulanmış ve sağlık turizmi, kongre turizmi, kış turizmi, kruvaziyer turizmi gibi alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 114). Sağlık turizminin geliştirilmesiyle ilgili detaylı bir program açıklanmış ve programda sağlık turizmiyle ilgili çeşitli hedeflere yer verilmiştir. Dört bileşenden oluşan Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı'nda medikal turizmde dünya genelinde ilk beş destinasyon arasında yer alarak 750.000 yabancı hastanın Türkiye'de ağırlanması ve bundan 5,6 milyar dolar gelir elde edilmesi hedeflenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 182-183).

On Birinci Kalkınma Planı'nda (2019-2023) turizm, öncelikli gelişme alanlarından birisi olarak belirlenmiş olup genel anlamda turizm hizmetlerinin niteliği ve çeşitliliği artırılarak ekonomik katkısından azami ölçüde yararlanılması amaçlanmaktadır (SBB, 2019, s. 2,34).

Turizm sektöründe iç ve dış gelişmelere bağlı olarak 2015 ve 2016 yıllarında bir zayıflama görülmesine rağmen 2017 yılında toparlanma süreci başlamış ve 2018 yılında önemli bir ivme kazanarak 39,5 milyon yabancı ziyaretçi sayısına ve 29,5 milyar dolar turizm gelirin'e ulaşmıştır (SBB, 2019, s. 22). Plan döneminde de turizm sektörünün büyüyerek 2023 yılında 67,7 milyon yabancı ziyaretçi ve 65 milyar dolar gelir elde edilmesi öngörülmüş; turizmden elde edilecek gelirlerle cari işlemler açığının azaltılması amaçlanmıştır (SBB, 2019, s. 39).

Kalkınma Planında; tüketici eğilimleri değişimi ve yaşanan teknolojik gelişmeler doğrultusunda turizmin çeşitlendirilerek geliştirilmesi, sektördeki hizmet kalitesinin artırılması, turizm sezonunun uzatılması ve yüksek harcama potansiyeline sahip nitelikli ziyaretçilerin Türkiye'ye çekilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlara ilaveten destinasyon odaklı yaklaşımla sektörel dönüşümün gerçekleştirilmesi, konaklama dışında kalan turist harcamalarının artırılması, konaklama süresinin uzatılması, turizm faaliyetlerinde koruma-kullanma dengesinin gözetilerek sektörün geliştirilmesi ve kalkınmaya katkı sağlaması planın sektörle ilgili temel amaçları arasında yer almıştır (SBB, 2019, s. 94-97).

On Birinci Kalkınma Planı'nda turizmin geliştirilmesi için çeşitli politika ve tedbirlere yer verilmiştir. Dış turizm talebini oluşturan mevcut pazarların geliştirilmesi, güçlendirilmesi ve bunlara ilaveten yeni pazarlar oluşturulması politikası benimsenmiştir. Benimsenen bu politika doğrultusunda yeni kaynak pazarlar oluşturmak için çalışmalar yapılması, yüksek talebin olduğu yabancı şehirlerden turizm bölgelerine doğrudan tarifeli uçuş seferlerinin artırılması, mevcut

olanların geliştirilmesi gibi tedbirler öngörülmüştür. Turizmin tanıtımı ve yatırımların artırılması için özel sektörün karar alma süreçlerine daha fazla dahil edilmesi, bu doğrultuda Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı kurulması hedeflenmiştir. Hedef pazarlarda algı ve imaj çalışması yapılması, daha dirençli bir sektörel yapı için risk ve kriz yönetim planları hazırlanması öngörülmüştür (SBB, 2019, s. 94-95).

On Birinci Kalkınma Planı’nda destinasyon odaklı anlayışla planlama hiyerarşisi gözetilerek sektörün gelişimi ve yönetiminin bütüncül olarak ele alınması, sorumlu ve çevreye duyarlı bir anlayış ile turizmde sürdürülebilir uygulamaların geliştirilmesi politikası benimsenmiştir. Benimsenen ana politika doğrultusunda destinasyonlar özelinde strateji ve planlar hazırlanarak projeler yürütülmesi, turizm alanlarının koruma-kullanma dengesi dikkate alınarak ve taşıma kapasiteleri tespit edilerek bütüncül yönetim hedeflenmiştir. İklim değişikliğinin sektör üzerindeki etkilerinin belirlenmesiyle ilgili çalışmalara ilaveten turizm bölgelerinde içme suyu, kanalizasyon ve arıtma altyapı yatırımlarının geliştirilmesi öngörülmüştür. Benzer şekilde çevreye duyarlı turizm tesislerinin artırılması ve mevcutların geliştirilmesine yönelik çalışmalar öngörülmüştür (SBB, 2019, s. 95-96).

İnternet tabanlı uygulama ve yazılımlar başta olmak üzere teknoloji odaklı uygulamalar ile sektördeki ar-ge faaliyetlerinin desteklenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda turizm sektöründe dijitalleşme konusuna odaklanan bir araştırma yapılacak ve bu doğrultuda büyük verinin toplanması ve analizi ile ürün geliştirme, tanıtım ve pazarlama süreçlerinde kullanılacaktır. Ayrıca teknoloji destekli ziyaretçi deneyimini artırmak için projeler geliştirilecek ve mevzuatın yurt dışı menşeli mobil ve internet uygulamalarına uyumlaştırılması sağlanacaktır. İç turizmin ölçülmesi için bir sistem kurulacak ve turizm yatırım süreci elektronik ortama taşınarak uygulama farklılıkları ve bürokratik zorluklar ortadan kaldırılacak, yatırımcılara iş yapma kolaylığı sağlanacaktır (SBB, 2019, s. 96).

On Birinci Kalkınma Planı’nda turizmin çeşitlendirilmesine önem verilmiştir. Bu kapsamda golf, gastronomi, kurvaziyer, sağlık, inanç, düğün, kongre gibi getirisi yüksek turizm türlerine odaklanılması ve bu alanlardan gelen ziyaretçi sayılarının artırılması, sağlık turizminin gelişimi için çalışmalar yürütülmesi hedeflenmiştir. Kitle turizmine alternatif olabilecek turizm türleri arasında sağlık turizmine ayrı bir yer verilmiştir. Sağlık turizminin geliştirilebilmesi için tanıtım ve yatırım faaliyetlerinin yapılması, hizmet kapasitesinin geliştirilmesi, gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılarak denetim ve akreditasyon altyapısının güçlendirilmesi öngörülmüştür (SBB, 2019, s. 137).

On İkinci Kalkınma Planı’nda (2024-2028) Turizm Sektörü

On İkinci Kalkınma Planı en son kalkınma planı olup 2024-2028 yıllarını kapsamaktadır. Halihazırda uygulamada olması ve günümüze hitap ediyor olması nedeniyle ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Son kalkınma planı incelendiğinde ilk olarak sektörle ilgili mevcut durumun genel bir analizinin yapıldığı görülmektedir. Turizmle ilgili yaşanan gelişmeler ve mevcut durum aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

Covid-19 küresel salgını dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de turizm sektörünün yakın dönemdeki en önemli kırılma noktasıdır. Türkiye’de turizm sektörü küresel salgının hemen öncesinde çok ciddi bir gelişme göstererek tarihi rekorunu kırmıştır. 2019 yılında Türkiye’ye gelen turist sayısı 51,8 milyon kişi olurken turizmden elde edilen gelir miktarı 38,9 milyar dolar olmuştur. Küresel ölçekteki Covid-19 salgını etkisiyle ülkeye gelen turist sayıları 2020 yılında 15,8 milyona düşmüş, 2021 yılında kısmi bir toparlanma göstererek 29,4 milyon kişiye ancak çıkabilmiştir. Türkiye’ye gelen turist sayısı 2022’de bir önceki yıla göre %75 artış göstererek 51,4 milyon kişiye, turizmden elden edilen gelir ise %54 artış ile 46,5 milyar dolar seviyesine kadar çıkmıştır (SBB, 2023, s. 36).

Turizm sektörü doğası gereği oldukça kırılğan yapıda olup dünya genelinde ve destinasyon özelinde yaşanabilecek gelişmeler turizm talebini etkilemektedir. Covid-19 küresel salgını atlatılmış olmasına rağmen ekonomik çalkantılar, jeopolitik zorluklar, bazı bölgelerde devam eden savaşlar turizm sektörü için yeni belirsizlikler barındırmaya devam etmektedir. Bu belirsizliklere ilaveten turist tercihlerinin de hızla değiştiği görülmektedir. Artan yaşam maliyetleri sonucunda turistlerin daha yakın mesafeleri tercih ettiği gözlenirken turistlerin yerel ve kültürel deneyimlere ilgilerinin arttığı gözlenmektedir. Yaşlanan nüfusun ihtiyaçları sağlık turizmi, üçüncü yaş turizmi gibi alternatif turizm türlerini gündeme getirirken yeni neslin turizm eğilimleri de sektörü şekillendirmeye devam etmektedir. Kitle turizmi önemini korumasına rağmen değişen turist tercihleri doğrultusunda insanların daha küçük gruplar halinde veya bireysel olarak turizm faaliyetlerine dahil olma eğiliminin arttığı gözlenmektedir (SBB, 2023, s. 10).

On İkinci Kalkınma Planı'nda Türkiye'nin turizm vizyonu 'Gelişmiş yeşil altyapısı ve sürdürülebilir bir yaklaşımla yapay zekâ ve gelişmiş dijital teknolojileri en üst seviyede kullanarak turizm gelirlerinde dünyadaki ilk üç ülke arasında yer almak' olarak belirlenmiştir. Burada ülkeye gelen ziyaretçi sayısından öte turizmde kalite ve azami gelirin önemsendiği açıkça görülmektedir. Türkiye'nin kendine özgü turizm değerleri ve doğal kaynaklarını koruyarak fiziki ve teknolojik altyapısı, nitelikli işgücü ve geleceğin ihtiyaçlarına dönük yenilikçi hizmet anlayışı ve sunumuyla uluslararası marka haline geleceği vurgulanmaktadır. Benimsenen vizyon doğrultusunda özellikle spor turizminin geliştirilerek uluslararası spor organizasyonlarında önde gelen ülkeler arasında yer alınması ve sağlık turizminde önemli bir varış noktası olunması stratejik amaç olarak öne çıkmaktadır (SBB, 2023, s. 49).

On İkinci Kalkınma Planı'nın turizm sektörüyle ilgili temel stratejilerinden birisi sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde tarihi, doğal ve kültürel zenginliklerin koruma-kullanma dengesinin gözetilerek kullanılması ve sektörde yeşil dönüşümün hızlandırılmasıdır. Koruma-kullanma dengesinin sağlanabilmesi için çevreye duyarlı ekolojik turizm alanlarının artırılması, enerji verimliliği de dikkate alınarak etkin su ve atık yönetiminin sağlanması, sektörün iklim değişikliğine uyum kapasitesinin artırılması, yeşil dönüşümle ilgili çalışmalar yapılması ve bununla ilgili finansman modellerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedeflere paralel olarak korunan alanların etkin yönetiminin sağlanması, turizm yatırımlarının sürdürülebilir bir anlayışla yürütülmesi, sorumlu turizm anlayışının yaygınlaştırılabilmesi için bilinçlendirme faaliyetlerinin yürütülmesi öngörülmüştür (SBB, 2023, s. 110).

Planın turizm sektörüyle ilgili temel amaçlardan birisi de hizmet kalitesinin iyileştirilerek sektördeki kazanımların daha ileri bir noktaya çıkarılmasıdır. Hızla değişen rekabetçi yapıdaki pazar ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için hizmetlerin niteliği ve çeşitliliğinin artırılması, sektörde çalışan personelin kapasitesinin geliştirilmesi ve yeni beceriler edinmelerinin sağlanması, sektördeki çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve istihdamın tüm yıla yayılmasına yönelik tedbirler alınması, ihtiyaçlar doğrultusunda mesleki eğitim müfredatının güncellenmesi öngörülmüştür. Aynı şekilde piyasa gereksinimleri çerçevesinde uygulamalı eğitim programları geliştirilmesi, hizmet kalitesinin artırılabilmesi için tesislerin fiziki şartlarının iyileştirilmesi, gerekli mevzuat düzenlemelerinin yapılması ve denetim faaliyetlerinin artırılması hedeflenmiştir (SBB, 2023, s. 110).

On İkinci Kalkınma Planı'nda turizm sektörüyle ilgili en önemli stratejilerden birisi turizmin çeşitlendirilmesi, ülke geneline ve tüm yıla yayılarak azami gelirin elde edilmesidir. Bu kapsamda turist başına daha fazla gelir bırakan sağlık turizmi, spor turizmi gibi nitelikli turizm çeşitlerinin geliştirilebilmesi için alternatif turizm türlerinin tanıtımına önem verilmesi öngörülmüştür. Spor turizminde potansiyeli yüksek marka şehirler belirlenerek ülkenin spor turizminden alacağı payın ve elde edeceği gelirin artırılması öngörülmüştür. Turizmin çeşitlendirilmesi hedefi doğrultusunda Amerika başta olmak üzere dünyada yükselen pazar

konumundaki ülkeler ve üst gelir grubundaki ziyaretçilere ulaşabilmek için çalışmalar yapılması hedeflenmiştir (SBB, 2023, s. 65).

Turizmin çeşitlendirilmesi politikasına uygun olarak On İkinci Kalkınma Planı’nda sağlık turizmine özel bir önem verildiği görülmektedir. Sağlık turizminde rekabet gücünün artırılması için hizmet kapasitesinin geliştirilmesi, insan kaynağının geliştirilerek hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, akreditasyon faaliyetlerinin yürütülmesi, pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinin artırılması öngörülmüştür (SBB, 2023, s. 65). Sağlık turizminin geliştirilmesi doğrultusunda makro planlar oluşturulması, hastanelerin fiziki kapasite ve kalitesinin artırılması, yaşlılara yönelik koruyucu ve tedavi edici hizmetlerin geliştirilmesi, medikal turizmde katma değeri yüksek alanlara önem verilmesi, sektörel faaliyetlerin denetlenmesine yönelik sistemin geliştirilmesi, sağlığa yönelik mesleki eğitimde kalitenin artırılması öngörülmüştür (SBB, 2023, s. 167).

Hizmetler sektöründe gelir getirici alanların artırılması ve çeşitlendirilmesi politikası kapsamında Türkiye’nin turizmde bir dünya markası olması ve turizm gelirleri açısından üçüncü sıraya çıkması stratejik amaç olarak belirlenmiştir (SBB, 2023, s. 54). Bu doğrultuda ülkenin önemli bir varış noktası haline gelmesi ve turizm gelirlerinin cari işlemler dengesine katkı sağlayarak cari işlemler açığının düşürülmesi, Türkiye’nin hizmet ihracını çeşitlendirerek finans, sağlık, eğitim, turizm, lojistik ve yazılım gibi alanlarda rekabet gücü yüksek bir küresel merkez olması hedeflenmiştir (SBB, 2023, s. 46, 54, 56). Buna ilaveten turizmle yakın etkileşimi olan danışmanlık, fuarcılık, finansal hizmetler, sağlık, eğitim, dizi ve film yapımı gibi alanlarda verimliliği ve rekabeti esas alan döviz kazandırıcı faaliyetler yürütülmesi öngörülmüştür. Turizm sektöründen elde edilen dövizin artırılması için alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi, nitelikli turizm faaliyetlerine yoğunlaşarak ziyaretçi kalış sürelerinin ve harcamalarının artırılması amaçlanmıştır (SBB, 2023, s. 111).

Tanıtım ve pazarlama politikası olarak turizm sektöründen elde edilen gelirin artırılması, mevcut pazarlarda pozisyonun güçlendirilmesi, yeni pazarlar bulunması, yüksek harcama eğilimine sahip ‘nitelikli’ ziyaretçilere ulaşılması amacıyla tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin yürütüleceği belirtilmiştir. Söz konusu tanıtım politikası doğrultusunda ‘Türkiye’ markasıyla pazar odaklı olarak yürütülen tanıtım faaliyetlerine devam edilmesi, farklılaşan tüketici tercihleri ve teknolojik değişimler doğrultusunda yeni tanıtım stratejilerinin belirlenmesi, yeni pazarlar bulunması amacıyla turist potansiyeli yüksek olan ülkelerde tanıtım ve pazarlama çalışmalarının yürütülmesi, bu çalışmalar yapılırken kitle turizmine alternatif olarak yüksek getiri potansiyeli olan turizm türlerine öncelik verilmesi öngörülmüştür (SBB, 2023, s. 111).

Türkiye’nin yeni yaklaşım ve uygulamalarla uluslararası bir cazibe merkezi ve önemli bir varış noktası haline getirilebilmesi için politika ve stratejiler belirlenmiştir (SBB, 2023, s. 56). Bu kapsamda; turizmin dengeli bir şekilde gelişiminin sağlanabilmesi için varış noktalarının özgün kimliklerinin korunması ve destinasyon yönetimine yerel paydaşların dahil edilmesi öngörülmüştür. Planda yereldeki ekonomik aktiviteler desteklenerek yerel ekonominin güçlendirilmesi ve kapsayıcı bir turizm sektörü oluşturulması hedeflenmiştir. Varış noktası yönetimi organizasyon yapılmasıyla ilgili hukuki altyapı oluşturulması, gerekli insan kaynağı kapasitesinin geliştirilmesi, destinasyon yönetimine yönelik pilot uygulamalar gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (SBB, 2023, s. 111).

Hızla değişen talep koşullarına uyum sağlayabilmek ve rekabet gücünü koruyabilmek için sektörün dijital dönüşümüne öncülük edecek politikalar benimsenmiştir. Bu kapsamda sektörel verilerin temin ve analiz edilmesi, raporlanması için dijital araçlardan yararlanılması, dijital teknolojilerin daha etkin kullanılması, turizm işletmelerinde teknolojik altyapının güçlendirilmesi, çalışan personelin dijital yetkinliklerinin artırılması desteklenecek; yenilikçi çözümler ile kullanıcı deneyimlerinin iyileştirilmesi sağlanacaktır. Benzer şekilde mevcut

turizm istatistiklerinin geliştirilerek etkin sektörel analizler için gerekli veri altyapısının oluşturulması hedeflenmiştir (SBB, 2023, s. 110-111).

On İkinci Kalkınma Planı'nda Türkiye'nin turizm sektörüne ilişkin rakamsal hedeflerine de yer verilmiştir. Sektöre ilişkin söz konusu hedefler aşağıda yer alan Tablo 1'de gösterilmiştir. Buna göre 2028 yılında ülkeye gelen ziyaretçi sayısının 82,3 milyon kişiye yükselmesi beklenirken sektörden elde edilen gelirin 100 milyar dolara ulaşması hedeflenmiştir. Benzer şekilde 2028 yılında turizm gelirlerinin GSYH içerisindeki payının %6,3 olması beklenirken, ziyaretçi başına ortalama harcamanın 1.215 dolar olması öngörülmüştür.

Tablo 1 : On İkinci Kalkınma Planında Yer Alan Turizm Sektörü Hedefleri

	2022	2023	2028
Turizm Geliri (Milyar Dolar)	46,5	55,6	100
Ziyaretçi Sayısı (Milyon)	51,4	56,7	82,3
Turizm Gelirinin GSYH İçerisindeki Payı (%)	5,1	5,2	6,3
Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama (Dolar)	905	980	1.215
Ortalama Konaklama Süresi (Gece)	10,3	9,8	9,4
Ziyaretçi Başına Gecelik Gelir (Dolar)	88	100	129

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) (2023). On İkinci Kalkınma Planı : 2024-2028, Ankara.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1923-1963 yıllarını kapsayan planlı dönem öncesi incelendiğinde dünya genelindeki iktisadi ve siyasi yapıyı 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile İkinci Dünya Savaşı'nın belirlediği koşulların şekillendirdiği görülür. Türkiye ise savaştan yeni çıkmış; içte ve dışta çözmesi gereken siyasi, iktisadi ve toplumsal sorunları olan bir ülke görünümündedir. Turizmle ilgili olarak planlı dönem öncesinde Türk Seyyahin Cemiyeti (1923) ve Türk Teyyare Cemiyeti (1925) kurulmuştur. 1939 yılında Turizm Müdürlüğü kurulurken 1955 yılında ise Turizm Bankası hayata geçirilmiştir. Yine bu dönemde Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu çıkarılmış olup önemli bir özel sektör girişimi olan İstanbul Hilton Oteli açılmıştır (Akın ve Kozak, 2021, s. 195).

Türkiye'de planlı dönemin başladığı 1963 yılından günümüze kadar on iki kalkınma planı hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu kalkınma planlarına iktisadi felsefe ve yaklaşımları açısından bakıldığında 1980 öncesindeki planların devletin ağır bastığı karma ekonomi felsefesinde olduğu görülür. Açık ekonomi felsefesinin hâkim olduğu 1980-2000 dönemindeki planlar stratejik ve liberal olarak nitelendirilebilir (Tüzünkan, 2015, s. 91). 2000 yılından sonraki kalkınma planlarını ise stratejik, liberal ve bütüncül olarak nitelemek mümkündür.

1980 öncesinde uygulamaya konulan kalkınma planlarında kitle turizminin öne çıktığı ve buna bağlı olarak özellikle öncelikli bölgelerde turizm tesisleri kurulması ve mevcutların geliştirilmesi konusuna önem verildiği görülmektedir. Dönemin ihtiyaçlarına bağlı olarak turizmle ilgili yasal ve finansal teşviklerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu dönemin kalkınma planlarında turizmin tanıtımı konusuna yer verilirken algı, imaj, ar-ge, rekabet, risk ve kriz gibi konular yer almamıştır. 1973 Petrol Krizi ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı zaten yavaş gelişen turizm sektörünü olumsuz etkileyen faktörler arasında yer almıştır. Verilen tüm desteklere rağmen 1980'li yıllara kadar turizm sektörü hedeflenen gelişmeyi sağlayamamıştır.

1980’li yıllar Türkiye’nin turizm sektöründeki ilk ve önemli kırılma noktası olarak kabul edilebilir. 1982 yılında çıkarılan Turizmi Teşvik Kanunu ile düşük faizli kredi, döviz tahsisi, yabancı personel çalıştırma ve teşvik primi gibi pek çok destek sektörün kullanımına sunulmuştur. Bu desteklere ilaveten kıyı bölgelerindeki kamu arazilerinin yatırımcılara kiralanarak tahsis edilmesi, büyük ölçekli yatırımların Dünya Bankası tarafından finanse edilmesi 1980’li yıllarda turizm sektörünün hızlı ve kontrolsüz bir gelişme göstermesine neden olmuştur. İlk kez Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1985-1989) doğal ve kültürel değerlerin korunmasına değinilmiş olsa da kaynakların koruma-kullanma dengesi sağlanamamıştır. 1990-2000 yıllarını kapsayan altıncı ve yedinci kalkınma planlarında turizmin çeşitlendirilmesi özellikle vurgulanmış olsa da bu dönemde de sektör deniz-kum-güneş üçlüsüne bağlı olarak kitle turizmi ekseninde gelişmiştir.

2000’li yıllardan günümüze ulaşan süreçte Türkiye’de turizm sektörünün ikinci bir kırılma yaşadığı söylenebilir. Bu kırılma bakış açısına göre olumlu veya olumsuz yorumlanabilir. Olumlu taraftan bakılacak olursa turizm sektörü özellikle son dönemlerde rekor üzerine rekor kırmıştır. Covid-19 salgını öncesinde 2019 yılında 51,9 milyon turist ile tüm zamanların en yüksek değerine ulaşmıştır. 2000’li yılların başında en çok turist çeken ülkeler arasında Türkiye ilk 15 ülke arasında dahi yer alamazken Covid-19 salgını öncesinde kırdığı rekoru 2023 yılında geçerek 57,1 milyon turist ile dünya genelinde en fazla turist çeken 3. ülke olmuştur. Bu Türkiye için çok büyük ve önemli bir başarıdır. Bu başarıda hizmet kalitesinin yanında tanıtım ve pazarlamanın etkisi olduğu kadar Türk lirasının döviz karşısında yaşadığı devalüasyonun da etkili olduğunu belirtmek gerekir.

Son dönem kalkınma planlarının önceki planlara göre daha stratejik ilkeler üzerinde durarak turizm sektörünü dönüştürmeyi amaçladığı gözlemlenir. Turizmde kişi başına elde edilen gelirin artırılması, turizmin 12 aya yayılarak sezonluk etkilerin asgari düzeye indirilmesi, gelir düzeyi yüksek ülkelerden nitelikli, yüksek harcama potansiyeline sahip ziyaretçilerin çekilmesi, kitle turizminin sektör içindeki baskın ağırlığının azaltılarak spor, kongre ve sağlık turizmi gibi daha nitelikli turizm alanlarıyla turizmin çeşitlendirilmesi son kalkınma planlarının üzerinde önemle durduğu konular arasındadır.

Son dönem kalkınma planlarında tarihi, kültürel ve doğal kaynakların korunması özellikle vurgulanmaktadır. Koruma-kullanma dengesinin sağlanabilmesi için birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen sektörün çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkisi devam etmektedir. ‘Bacasız fabrika’ olarak nitelenen turizm sektörü kontrolsüz geliştiğinde kaynakların hoyratça kullanılmasına ve gelecek nesillerin de hakkı olan kaynakların bugünden tüketilmesine sebep olmaktadır. On İkinci Kalkınma Planı’nda öngörüldüğü şekliyle ülkeye gelen ziyaretçi sayısından ziyade turizmde kalite ve azami gelirin önemsenmesi, koruma-kullanma dengesinin gözetilerek gerekli aksiyonların alınması, çevre ve doğal kaynakların korunması doğrultusunda denetimlerin sıklaştırılması sektörde sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- AKIN, G. ve KOZAK, M. (2021). Turizm Politikası ve Turizm Planlaması. O. Emir (Ed.) içinde, *Genel Turizm Bilgisi* (ss.191-202). Eskişehir : Anadolu Üniversitesi.
- CAN, İ. İ. ve EMİR, O. (2021). Beş Yıllık Kalkınma Planları Kapsamında Kitle Turizmine ve Alternatif Turizme Bakışın Değerlendirilmesi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 125-155.

- ÇİÇEKDAĞI, M. (2020). Kalkınma Planlarında Turizm : İçerik Analizi Yöntemi ile Türkiye Kalkınma Planlarının Analizi. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 1-11.
- ERTUĞRAL, S. M. ve ARSLAN, Ö. Ü. S. G. (2022). *Planlı Kalkınma Döneminde Turizm Plan ve Politikaları*. İstanbul : Yalın Yayıncılık.
- GÜÇLÜ, A. (2021). *Türkiye’de Turizm Politikaları Kapsamında Yerel Yönetimlerin Turizm Sektörüne Yönelik Uygulamalarına Turizm İşletmelerinin Bakış Açısı : Alanya Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜRBÜZ, S. ve ŞAHİN, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem Analiz*. Ankara : Seçkin Yayıncılık.
- KAN, N. ve KULEYİN, B. (2017). Kalkınma Planları Çerçevesinde Türkiye’nin Deniz Turizmi Stratejilerinin Tarihsel Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, 51-64.
- KREFTING, L. (1991). Rigor in Qualitative Research : The Assessment of Trustworthiness. *The American Journal of Occupational Therapy*, 45(3), 214-222.
- RONEY, S. A. (2011). *Turizm : Bir Sistemin Analizi*. Ankara : Detay Yayıncılık.
- SÖZEN, M. (2007). 1982 Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Turizm Politikalarının Çanakkale Turizmüne Etkileri. *Sosyoekonomi*, 6(6), 63-87.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967*, Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1968). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*, Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1972). *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı : Üçüncü Beş Yıl 1973-1977*, Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1985). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*, Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1990). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*, Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1996). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000*, Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2000). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*, Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*, Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı.
- TUNCEL, V. (2019). Kalkınma Planlarının Turizm Politikaları Perspektifinde Değerlendirilmesi. *Tourism and Recreation*, 1(2), 58-66.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB). (2019). *On Birinci Kalkınma Planı : 2019-2023*, Ankara : Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB). (2023). *On İkinci Kalkınma Planı : 2024-2028*. Ankara : Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (KB). (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-1018)*. Ankara.
- TÜZÜNKAN, D. (2015). Türkiye’de Uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Politikaları Açısından Değerlendirilmesi. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 90-117.